

Historický vývoj právnej úpravy postavenia prokurátora v trestnom konaní

Anotácia: V dejinách práva sa postavenie žalobcu v trestných veciach postupne vyvíjalo. V trestných procesoch v otrokárskejších despóciách žalobu súdu prednášala poškodená strana. Ak bol poškodenou stranou štát, túto funkciu vykonával predsedajúci súdu, ktorý spolu s ostatnými sudcami rozhodoval o vine a treste pre obvineného. Tak to bolo aj vo feudálnom spoločenskom systéme. V druhej polovici 9. storočia túto funkciu začína vykonávať, a to tak v trestných, ako aj občianskoprávných veciach, poverený štátny úradník – štátny zástupca, ktorý dostáva pomenovanie prokurátor. Výkon jeho funkcie sa postupne stáva nezávislým od súdu. Súčasne dochádza k úprave jeho práv a povinností tak, aby mohol vykonávať kontrolu nad dodržiavaním právnych noriem nielen u vyšetrovacích, ale aj u súdnych orgánov rozhodujúcich o trestných veciach a v prípade zistenia ich porušenia sa dovoľávať nápravy. V dejinnom vývoji funkcie prokurátora dochádzalo k obmedzovaniu jeho práv, a to v záujme vládnucich politických strán.

Kľúčové slová: štátny zástupca, konštituovanie funkcie prokurátora, trestný proces a prokurátor, žaloby v trestných veciach.

Skúmanie historického vývoja právnej úpravy spoločenských vzťahov a systém ich fungovania v jednotlivých štádiách rozvoja ľudskej spoločnosti má dôležitý význam z viacerých hľadísk. Umožňuje na jednej strane zistiť účinnosť právnych noriem na udržiavanie a upevňovanie politických systémov v jednotlivých štátnych útvaroch, ale umožňuje zistiť aj príčiny vytvárajúcich sa politických napätí, nepokojov a ozbrojených konfliktov vedúcich ku krachu existujúceho politického systému a k prechodu k inému politickému systému. Poznanie vplyvu právnej úpravy na rozvoj spoločenských vzťahov v historickom vývine ľudskej spoločnosti umožňuje politickým predstaviteľom štátu hľadať najvhodnejšie spôsoby ovplyvňovania budúceho spoločenského rozvoja právnymi normami. To povedie k pozitívnemu politickému a ekonomickému rozvoju spoločnosti, ktorý sa prejaví v uspokojovaní materiálnych a kultúrnych hodnôt každého jednotlivca.

V historickom vývoji právnej úpravy spoločenských vzťahov sa môžeme stretnúť s právnymi normami pomáhajúcimi pozitívnemu rozvoju viacerých spoločenských vzťahov, akými sú posilňovanie demokracie, rast materiálnych a kultúrnych hodnôt spoločnosti a jednotlivca, odstraňovanie sociálnej nerovnosti atď., ale aj s takými, ktoré sa prejavili v zotročovaní národov a rôznych spoločenských skupín, ich fyzickej a psychickej likvidácii, potláčaní kultúrneho rozvoja a posilňovaní terorizmu, uplatňovaného úzkou skupinou ľudí.

Presadzovanie právnej úpravy spoločenských vzťahov v jednotlivých spoločenských formáciách do života uskutočňoval štátny aparát. Bol vybavený celým systémom donucovacích prostriedkov na potláčanie tých, ktorí by odmietali rešpektovať právny poriadok. Do tohto systému štátneho aparátu patril aj prokurátor. Tento štátny orgán vykonával a presadzoval záujmy štátu väčšinou mocenskými prostriedkami, ktoré boli vyjadrované jeho rozhodnutiami, ale aj rozhodnutiami súdu, poprípade rozhodnutiami iných mocenských orgánov. Jeho historický vývoj prešiel viacerými etapami, až nadobudol dnešnú podobu. Dochádzalo k zmenám v rozsahu jeho právomoci, avšak tie vždy smerovali k udržaniu a k upevňovaniu politického systému štátu. Aj v súčasnej dobe k hlavným povinnostiam prokurátora patrí zisťovanie porušovania právnych noriem zavedených v spoločnosti, a keď k ich porušeniu došlo, treba ich postupovať na riešenie súdom, poprípade ďalším kompetentným orgánom, ak nemá právomoc niektoré z nich vyriešiť vo svojej kompetencii.

V historickom vývoji právneho inštitútu prokurátora sa postupne upravovala jeho obsahová náplň činnosti, a to až do času, pokiaľ sa stal funkcionárom štátneho aparátu, vystupujúceho na súdoch ako verejný žalobca tých osôb, ktoré spáchali protiprávne skutky

spôsobujúce ujmu poškodenému, ale aj ako ochrancu štátneho režimu a systému fungovania jeho moci. Vývoj bol poznamenaný vznikom rôznych názorov na jeho postavenie v spoločnosti, a to počnúc jeho činnosťami zameranými na ochranu majetku a verejného poriadku a končiac udržovaním a posilňovaním moci panovníka a systému fungovania štátnej moci. Trvalo niekoľko tisícročí, pokiaľ sa obsahová náplň činnosti prokurátora dostala do takej právnej úpravy, aby poskytovala záruky zabezpečujúce dôslednú ochranu spoločenských vzťahov a v rámci nich spravodlivé, humánnejšie, ale aj účinnejšie riešenie protiprávnych skutkov.

1. Historický vývoj právnej úpravy vyšetrovania protiprávnych skutkov v otrokárskech despóciách

Hoci materiálne dôkazy z obdobia rodových spoločenských zriadení (asi do 4. tisícročia pred n. l.) o spôsoboch prerokováania previnení a trestaní ich previnilcov sa takmer nezachovali, môžeme vytvoriť analógiu, a to na základe výskumov vykonaných v podobných rodových spoločenských skupinách s primitívnym spôsobom života, žijúcich na našej zemi ešte v rodovom spoločenskom zriadení na konci 19. a začiatkom 20. storočia, o tom, že trestanie previnilcov proti obyčajovému právu vykonával staršina – náčelník. Pravdepodobne sám zisťoval spôsoby spáchania previnení osôb, u ktorých bolo podozrenie, že porušili obyčajové právo svojho spoločenstva. Po tomto zistení ukladal previnilcom tresty. Nie je vylúčené, že na rozhodovaní o previneniach sa podieľali aj osoby majúce vyššie postavenie v rodovej komunite. Podnet na riešenie previnenia mohol podať každý člen rodovej spoločnosti, ktorý sa o ňom dozvedel. Hoci staršina takýto podnet mohol zamietnuť, predseda však bol nútený sa previnením zaoberať, pretože jeho moc nebola absolutistická, lebo podliehala kritike ostatných členom spoločenstva.

Príčiny rozpadu rodového spoločenského zriadenia boli viaceré. Historici k podstatným príčinám rátajú kumuláciu majetku jednotlivcami a s ňou ich narastajúcu moc nad osobami upadajúcimi do chudoby, ako aj tými, ktoré sa dostali do zajatia vo vojnových konfliktoch. Moc otrokárov postupne narastala aj teritoriálne, a to neustálymi výbojmi, prinášajúcimi čoraz väčšie podmaňovanie si území a na nich žijúcich ľudí. Otrokári veľmi často proti sebe bojovali vo vojnových konfliktoch. Ten, kto bol porazený, nielen že stratil majetok, ale aj sa dostal do otroctva.

Rozpad rodového spoločenského zriadenia a nástup otrokárskeho spoločenského zriadenia priniesol podstatné zmeny vo fungovaní štátneho aparátu, ktorý si na upevnenie a udržanie svojej moci vybudoval panovník. Obsahová náplň štátneho aparátu bola zameraná predovšetkým na ochranu majetku a udržanie mocenského postavenia panovníka v spoločnosti. Nástup absolutistickej moci panovníka sa prejavil vo všetkých vnútorných aj vonkajších funkciách štátu. Do jeho kompetencie patrilo riešenie súdnych sporov. Na ňom záležalo, či súdne konanie bude vykonávať osobne, alebo ho zverí svojim úradníkom. Vyhradil si právo dôležité súdne rozhodnutia pred ich vykonaním schvaľovať. S narastaním povinností panovníka pri riadení štátu začalo prechádzať právo súdiť delikventov na špeciálne štátne orgány, z ktorých sa postupne formovali súdy.

Pri riešení občianskoprávnych sporov súdmi existoval inštitút žalobcu, avšak bola to strana súdneho konania, ktorá vystupovala ako poškodená osoba, domáhajúca sa rozhodnutia súdu o spôsobenom škodlivom následku, najčastejšie o náhrade majetkovej ujmy spôsobenej žalovaným. Súd rozhodoval len na základe predložených dôkazov, pri ktorých pred ich použitím preveroval hodnovernosť. Rozhodovanie o protiprávnych skutkoch spáchaných proti panovníkovi a štátu, akými boli vzbury, sprenevera štátneho majetku, oslabenie bojaschopnosti vojenských jednotiek, vlastizrada a pod., malo iný charakter. O takýchto protiprávnych skutkoch buď rozhodoval sám panovník, alebo určil súdny senát zo štátnych úradníkov, ktorým dôveroval. Mnohokrát určil osobitnú skupinu úradníkov, ktorí mali

protiprávny skutok vyšetriť a podať mu o tom správu. Potom poveril vedúceho úradníka, aby podal žalobu súdu. O priebehu súdneho konania a o uloženom treste sa nechal informovať. V takomto usporiadaní riešenia protiprávných deliktov sa začína formulovať budúca funkcia prokurátora – žalobcu, zastupujúceho štátne záujmy, akými sú kontrola nad dodržiavaním právneho poriadku občanmi v štáte, ale aj kontrola súdnej moci nad dodržiavaním právnych ustanovení upravujúcich postup v súdnom konaní.

Vývoj právneho inštitútu prokurátora má takmer vo všetkých otrokárskych despóciách viaceré spoločné charakteristické vlastnosti. K nim patrí podriadenosť panovníkovi a presadzovanie jeho záujmov v trestnej politike. Pri detailnejšom skúmaní postupne sa vytvárajúceho postavenia prokurátora a jeho kompetencií zistíme niektoré osobitosti. Boli determinované predovšetkým prírodnými podmienkami majúcimi vplyv na ekonomickú situáciu v štátnom útvare, demografiou jeho obyvateľstva, migráciou ľudí, vojnovými konfliktmi, spôsobom vládnutia atď.

Doterajšie poznatky pochádzajúce z **Egypta** o organizácii štátnej moci a systéme jej fungovania poukazujú na to, že v Egypte už za I. dynastie (3000 rokov pred n. l.) existoval písaný zákonník v ôsmich zväzkoch, upravujúci postavenie celej hierarchie štátnej moci, riešenia majetkových a rodinných sporov, ale aj trestné stíhanie páchatel'ov za spáchanie protiprávných skutkov. Osobitne v ňom bola uvedená právna úprava na riešenie deliktov narušujúcich moc panovníka a systém fungovania štátnej moci.

V Egypte riešenie protiprávných skutkov štátnymi orgánmi – súdmi sa pokladalo za povinnosť uloženú im božskou mocou. Významný predstaviteľ Egyptského práva Ptahhotep (cca 2400 rokov pred n. l.) vo svojom učení zdôrazňoval potrebu tvrdého trestania previnilcov za spáchané delikty. Poukazoval na účel trestu, ktorý má previnilcovi zabrániť v budúcnosti spáchať ďalší protiprávny delikt a ostatným byť ponaučením a súčasne aj výstrahou pred protiprávnym konaním. Okrem toho vinníkovi treba uložiť povinnosť nahradiť spôsobenú škodu, a to niekedy aj niekoľkonásobne vyššiu, akú spôsobil. Významné je jeho ponaučenie pre vyšetrovujúcich sudcov, ktorí majú povinnosť vypočuť každého, a to až do konca jeho výpovede. Vrchný sudca *katej* mal povinnosť žiadateľovi o vypočutie vysvetliť, prečo žiadosť o jeho vypočutie zamietol.

Najprísnejšie sa trestali trestné činy majúce charakter vzbury proti panovníkovi a majetkové delikty proti chrámu. Za spáchanie takýchto protiprávných skutkov sa väčšinou ukladali tresty smrti. Vykonávali sa rôznymi spôsobmi. Často pri jeho ukladaní rozhodoval triedny pôvod delikventa. V tejto kategórii odsúdených sa vykonával aj samovraždou. U odsúdených z nižších vrstiev sa často odsúdený hodil medzi krokodílov. Odsúdený na trest smrti nesmel byť pochovaný podľa náboženských zvykov. Jeho telo malo byť zničené, aby sa vylúčila možnosť posmrtného života.

V starovekom Egypte bol najvyšším sudcom kráľ. Získané poznatky poukazujú na to, že v dôležitých veciach rozhodoval sám. Potvrdzoval rozsudky smrti. Do jeho právomoci patrilo aj určovanie stálych sudcov, ako aj sudcov na prerokovanie osobitne dôležitých deliktov, kam patrili vzbury proti štátu, zlé nakladanie so štátnymi a chrámovými prostriedkami a pod. Funkciou sudcu boli poverovaní väčšinou kňazi bohyne Maat, ktorá predstavovala Pravdu a Spravodlivosť.

V období XVIII. dynastie (1580 – 1314 pred n. l.) existoval súdny dvor známy pod menom *kenbet sedžimu*, t. j. „dvor vypočúvajúcich sudcov“. Zo zachovaných zápisov o súdnych konaniach je zrejmé, že tí istí sudcovia vypočúvali obžalovaných a svedkov a súčasne vynášali rozsudky za spáchané delikty. Funkciu **žalobcu** vykonával vrchný sudca. Neexistoval obhajca, takže obhajovať sa musel sám obžalovaný. Sudcovia skúmali predložené dôkazy žalobcom, ale aj žalovaným, a to listiny a tiež veci. Niekedy sa o spôsobenom následku sami presvedčili na mieste činu, alebo jeho zistením bol poverený sudca. Svedkovia pred výpoveďou skladali predpísanú prísahu, v ktorej prehlasovali, že ak

neuedú pravdu, môže byť zohavené ich telo (napr. odrezané uši alebo nos). Ak stáli proti sebe dve rôzne tvrdenia svedkov, pravda sa zisťovala ich bitím palicou, pokiaľ svedok nevykrikoval, že povie pravdu. Takémuto výsluchu vo veciach veľmi dôležitých sa podrobovali aj významní funkcionári štátu. V období vládnutia Amónových kňazov (10. stor. pred n. l.) sa dôležité prípady trestných vecí predkladali „rozhodnutiu“ bohovi Amónovi. Ten predstavoval sochu, ktorá pohybom dávala svoj súhlas alebo zamietnutie. Pohyby sochy však ovládali kňazi podľa príkazu kráľa.

V **Mezopotámii** sa začali vytvárať mestské štáty v IV. tisícročí pred n. l. Z tejto oblasti sa zachovali kamenné, ako aj hlinené tabuľky, na ktorých sú zapísané údaje majúce právny charakter. Okolo roku 2050 vznikol prvý zákonník za panovania Ur-Nammua. Najznámejší zákonník Chammurapiho vznikol na rozhraní 18. a 17. storočia pred našim letopočtom. Zachoval sa vo forme zápisu na kamennom stĺpe. Jeho právny význam je v tom, že zjednotil doposiaľ existujúce právne normy do jedného zákonníka. Podľa neho sa uplatňovala proti páchatelovi zásada odvety. V ňom sú rozdelené trestné činy do siedmich kategórií (1. proti štátu a štátnemu zriadeniu, 2. proti majetku, 3. proti životu a zdraviu, 4. proti rodine, 5. sexuálne trestné činy, 6. proti cti a 7. krivé svedectvo). Súdnu právomoc na začiatku vykonávali chrámoví kňazi. Neskôr táto právomoc prechádza na úradníkov menovaných panovníkom. Súdne konanie sa vykonávalo za účasti zúčastnených strán a za prítomnosti svedkov. Pri protiprávných skutkoch, týkajúcich sa trestných činov proti štátu a jeho zriadeniu, krádeží, proti palácu alebo chrámu, žaloby súdu predkladal predsedajúci sudca. Ostatné žaloby predkladali poškodené strany. Ako dôkazy sa využívali výpovede svedkov, ktorí pred výpoveďou skladali prísahu, a zápisy udalostí (na hlinených tabuľkách). Sudcovia mohli určiť dobu stranám na doručenie dôkazov súdu. Ak sa nepodarilo strane doručiť dôkazy, považovalo sa to za prehru v spore. Sú známe aj ordály vodou. Tie sa používali namiesto dôkazov, a to len pri podozrení z čarodejníctva a z manželskej nevery. Ak sa podozrivá osoba ponorená do vody neutopila, znamenalo to, že je nevinná. Súdne tribunály trestné činy vyšetrovali a súčasne ukladali za ne tresty.

V **Indii** a tiež v ďalších orientálnych krajinách k prameňom práva v 5. storočí pred n. l. patrili *védy* – posvätné knihy Indov. K detailnejším prameňom práva patria *dharmasútry* – príručky o náboženstve a etike starých Indov. Používali sa pri výchove úradníkov, ktorí plnili funkcie sudcov. Najvyššia súdna právomoc patrila panovníkovi. Súdny proces na najvyššom stupni vykonával zbor radcov zostavený z príslušníkov najvyšších kást. Predsedal mu najvyšší sudca, ktorý bol brahmanom – členom družiny panovníka. Okrem tohto súdu existovali sudy v obciach – **pañčajaty**. Boli zložené z piatich najväčších obyvateľov obce. Boli zriadené aj náboženské sudy – *parišady* s právom rozhodovať o náboženských veciach. Súdny proces mal štyri časti: žalobu, výpoveď obžalovaného, prerokovanie (výsluch svedkov, posúdenie dôkazov) a rozsudok. Žalobu predniesla poškodená strana. Ak bol poškodenou stranou štát, vtedy žalobu predniesol jeden zo sudcov. Mlčanie na súde sa rovnalo priznaniu. Výber svedkov súdom bol veľmi dôsledný. Aj napriek tomu na uznanie pravdivosti svedeckých výpovedí malo podstatný vplyv spoločenské postavenie svedka.

Usadzovanie izraelských kmeňov na území **Palestíny** prebiehalo pomaly. Jednotlivé kmene obsadzovali územia nezávisle od seba. Zaoberali sa pastierstvom a pestovaním poľnohospodárskych plodín. Postupne si osvojovali remeslá a budovali mestá. K ich zjednocovaniu prispeli potreby odvracať vpády votrelcov, ale aj bojom získavať nové územia. V 12. – 11. storočí pred n. l. na čele kmeňového zväzu stál sudca – *šóftím*, súčasne vykonávajúci funkciu vojvodu.

K najstarším prameňom obyčajového práva patrí tzv. *Kniha zmluvy* (asi 900 – 780 rokov pred n. l.) Na ňu nadväzuje Deuteronomium (5. kniha Mojžišova), majúca základný význam pre vývoj izraelského náboženstva a riešenia jeho porušenia. Tvrdo sa stavia proti nevercom, uctievaniu iných bohov, porušovaniu morálky a rodinných väzkov.

V izraelskom súdnictve sa súdne procesy vykonávali na verejných priestranstvách. Súdne konanie prebiehalo ústne. Žalobu na obvineného predniesol poškodený alebo jeho príbuzný. Potom vypovedal obžalovaný. Na súdnom konaní boli vypočutí aj svedkovia. Súdne konanie bolo veľmi krátke. Ak sudcovia zistili, že svedok nevypovedal pravdu, bol odsúdený rovnakým trestom ako obžalovaný. Po ukončení súdneho konania hlavný sudca vyniesol rozsudok.

V antickom **Grécku** od doby Mykémskeho Grécka až po Helenistický štát bol vývoj trestného práva určený politickými zámermi meniacich sa vládnych skupín. Žaloby na previnilcov boli dvojakého druhu, a to verejné (grafē) a súkromné (dikē). Verejné žaloby mohol podávať každý a smerovali proti štátu a náboženstvu. Súkromné žaloby mohla podávať len poškodená strana a tie smerovali buď proti rodine, majetku, alebo telesnej integrite a cti. Súdny proces sa začínal po predložení žalôb v písomnej forme. Súd ju posúdil a predložil obvinenému, aby sa k nej vyjadril. Potom sa spisy zapečatili a otvorili až na hlavnom pojednávaní, ktoré sa konalo pred ľudovým súdom. Sudca, ktorý riadil proces, nechal prečítať spisy písařovi a potom nechal prehovoriť stranám. Po ich výpovediach nasledovalo tajné hlasovanie sudcov. Rozhodovalo sa prostou väčšinou. Ak bol za protiprávny skutok stanovený pevný trest, hlasovalo sa len raz. Ak bol stanovený alternatívny trest, hlasovalo sa druhý krát o druhu trestu.

V rímskom práve dochádza počas existencie **rímskeho impéria** k viacerým zmenám v trestnom práve a v rámci neho aj v trestnom procese. V 8. – 7. stor. pred n. l. bola stredná časť územia terajšieho Talianska Latium rozdrobená na niekoľko obcí. V týchto obciach sa trestné delikty riešili na verejných zhromaždeniach, ktoré boli riadené poprednými osobnosťami obce. Na nich mal obžalovaný (ako aj každý dospelý občan) možnosť vysloviť sa k skutku, ktorý sa mu kládol za vinu. Potom nasledovalo hlasovanie o vine a po ňom hlasovanie o druhu uloženého trestu. O vine otrokov, ako aj o uloženom treste rozhodoval sám otrokár. S centralizáciou moci postupne prechádza súdna právomoc do rúk panovníka, ktorý rozhoduje dôležité spory buď sám, alebo zostavuje súdny tribunál.

K významnému zjednoteniu obyčajového práva dochádza v 5. storočí pred n. l., keď je vydaný Zákon XII. Tabulí (*Lex duodecim tabularum*), umožňujúci odsúdenému na ťažký trest, ako aj na trest smrti odvolať sa na centuričné zhromaždenie. Všeobecné právne normy o trestnom konaní do rímskeho práva zaviedol až Julianov zákon (*Lex Julia publicorum iudiciorum*). Trestný proces sa značne sformalizoval. Zásadne začínal na podklade podania obžaloby, a to súkromnej alebo verejnej. Podat' súkromnú žalobu mohli občania, avšak chudobní občania z tohto práva boli vylúčení. Podat' verejnú žalobu mohol magistrát, a to proti skutkom namiereným proti štátu a jeho orgánom. Súkromný žalobca za podanie obžaloby dostal odmenu v prípade, ak bol obžalovaný odsúdený. Ak odsúdený nebol, potom bol trestne stíhaný pre klamlivú žalobu.

K základným zásadám trestného rímskeho práva patrilo obligatorné vypočutie obžalovaného pred jeho odsúdením (*Ne quis absens puniatur*). Trestné konanie bolo verejné, avšak v cisárskej dobe bolo väčšinou neverejné. Rímske trestné procesné právo nepoznalo božie súdy (ordály) a ani povery. Tortúra sa na začiatku používala len proti žalovaným otrokom, alebo ak boli vypočúvaní v prospech svojho pána. Neskoršie sa začala používať aj proti slobodným občanom, ktorí boli obžalovaní alebo svedecky vypočúvaní pri ťažkých trestných činoch a trestných činoch proti štátu. Dôkaznými prostriedkami boli: priznanie obžalovaného, svedecké výpovede a listiny. Platila zásada voľného hodnotenia dôkazov. O druhu a výmere trestu rozhodovali sudcovia hlasovaním.

Z histórie rímskeho trestného práva sú známe prípady súdenia previnilcov proti záujmom štátu, ktoré prerokovával najvyšší orgán štátu – senát. Sú známe aj také, a to v dobách tyranizmu, ktoré prerokovával len panovník a súčasne vynášal za ich spáchanie tresty.

V určitých obdobiach rímskeho impéria sa mohol odsúdený na smrť alebo na krutý trest odvolať zhromaždeniu občanov. Na tomto zhromaždení občania Ríma hlasovali len o tom, či obžalovaného odsúdiť alebo oslobodiť. Pri odsúdení platil trest vynesенý súdom.

2. Historický vývoj právnej úpravy vyšetrovania protiprávnych skutkov na našom území od 8. stor. do roku 1848

Slovania, prichádzajúci na naše územie už od 5. storočia, nenašli na ňom zavedené otroctvo. Niektoré osoby boli síce vyvezené z nášho územia ako vojnoví zajatci do krajín, kde boli používaní ako otroci, avšak Slovania nezaviedli otroctvo do svojho spoločenského systému, v ktorom žili na dnešnom území Slovenska. Zato však u nich zaniklo rodové spoločenské zriadenie a na niekoľko storočí sa rozšírilo a upevnilo feudálne spoločenské zriadenie. Z pohľadu trestného práva je charakteristické tým, že sa v ňom uplatňuje písané právo, ktoré má základy v rímskom práve. Hoci je v ňom zdôrazňovaná absolutistická moc panovníka, tá však už nemá takú silu, ako to bolo v otrokárskom spoločenskom zriadení. Panovník musí často bojovať proti šľachte uplatňujúcej svoje záujmy prostredníctvom povstaní, vznikajúcim a postupne budovaným parlamentom. Absolutistická moc panovníka je často oslabovaná pôžičkami poskytovanými šľachtou, za ktoré jej poskytuje mnohé výhody. Pôžičky panovník používa, ak mu vlastné prostriedky už nestačia, na financovanie armády, potrebnej na odvracanie útokov zahraničných votrelcov.

O existencii súdov a o spôsoboch vykonávania súdnej moci v trestných veciach za obdobie **Veľkomoravskej ríše** máme málo dôveryhodných poznatkov. Môžeme však usudzovať o tom, že pri riešení sporov platilo obyčajové právo, ktoré bolo doplňované nariadeniami panovníka. Na vyšetrovanie protiprávnych skutkov panovník poveroval členov svojho dvora. Tí protiprávne skutky nielen vyšetrovali, ale mu aj navrhovali pre previnilcov tresty. Rozhodovanie o nich patrilo do výlučnej právomoci panovníka. Riešenie menších deliktov spáchaných poddanými pravdepodobne patrilo do právomoci veľmožov.

Z obdobia Veľkomoravskej ríše sa zachovali niektoré významné právne dokumenty. K nim patrí **Zákon sudnyj ljudem** (Súdny zákon pre laikov). Vypracoval ho vierozvestovateľ Konštantín (Cyril) na základe byzantskej Eklogy pre potreby Veľkomoravskej ríše, ktorý mal slúžiť ako pomôcka pri riešení občianskoprávnych sporov. Ďalším významným právnym dokumentom je **Nomokánon**. Ide o Metodov preklad bizantského Nomokánonu, obsahujúci niektoré svetské a cirkevné predpisy. Okrem nich bola vyhotovená aj zbierka cirkevných predpisov, ktorej základy boli v byzantskej „Sinagóge“, pochádzajúcej zo 6. storočia. Zánikom Veľkomoravskej ríše sa tieto predpisy prestali v praxi využívať.

Z dejinných udalostí Veľkomoravskej ríše, akými bolo vyšetrovanie odbojného postavenia jej panovníkov voči Franskej ríši, môžeme urobiť záver, že vyšetrovanie vykonávali vysokopostavení úradníci panovníka. O potrestaní rozhodoval panovník. Spory s vierozvestcom Metodom vyšetrovali vysokopostavení kňazi Franskej ríše, ktorí vynášali aj rozsudok. Jeho platnosť a účinnosť však potvrdzoval panovník.

Po nástupe **Arpádovcov** na uhorský trón začína k nám prenikať rímske právo. Rozhodovanie o protiprávnych deliktoch je aj naďalej v právomoci panovníka. Postupne sa však začínajú vytvárať súdy zložené z úradníkov kráľovského dvora na rozhodovanie v občianskoprávnych, ale aj v trestnoprávnych veciach. Súdy, v ktorých rozhoduje priamo panovník o sporoch, sú skôr výnimkou ako pravidlom. Dochádza k postupnému vyčleňovaniu zo senátu sudcov osobitného žalobcu, podávajúceho súdu žalobu na konkrétnu osobu. Nie je to tak na všetkých súdoch. Na inkvizičných súdoch, ktoré na našom území rozhodovali o takých protiprávnych skutkoch, akými boli čarodejníctvo, narušovanie dôvery cirkvi atď., sa inštitút verejného žalobcu nevytvoril. Inkvizičné súdy boli zložené z cirkevných funkcionárov, ktorí mali právo nielen vyšetrovať vyššie uvedené protiprávne

skutky, ale aj vynášať za ich spáchanie tresty. Mnohokrát im panovník zveroval aj právomoc na trestanie delikventov za protiprávne skutky spáchané proti štátu.

V roku 1001 nastupuje na uhorský trón Štefan z rodu Arpádovcov. Prvé počiatky jeho vlády, ako aj ďalších jeho nástupcov sú zamerané na upevnenie moci. Panovník si osvojuje výlučné právo (*iura regalia*) na spravovanie niektorých oblastí z politického a hospodárskeho života. Do jeho výlučnej právomoci prechádza vlastníctvo pozemkov, ktoré dosiaľ neboli pridelené šľachticom, razenie mincí, vyberanie ciel, ochrana cudzincov, ktorým za úplatu povolil vykonávať určité remeslá, právo trhu, stavanie pevností atď. Do tohto práva patrí aj právo rozhodovať spory a trestať previnilcov. Významní bojovníci, ako aj oddaní šľachtici, ktorí sa zaslúžili o posilňovanie kráľovskej moci, boli odmeňovaní kráľovskými majetkami, ktorým sa hovorilo donácie. Spolu s nimi do ich závislosti prechádzajú poddaní, ktorí sú povinní v prácach alebo v naturáliách odvádzať poplatky za užívanie panskej pôdy. Ich trestanie za drobné priestupky patrí výlučne do súdnej právomoci šľachticov. Väčšie delikty, ako sú vzbury, ozbrojené povstania, útoky na šľachticov vrátane ničenia ich majetku, podliehajú právomoci súdom, zostaveným kráľovským dvorom. Aj v týchto súdoch majú zastúpenie miestni šľachtici, ktorí sa stali predmetom útoku alebo ich majetkom.

Aj napriek šľachtickej rozdrobenosti za vlády Arpádovcov zosilňuje odpor šľachty proti narastajúcej moci panovníka. Vynútila si na ochranu svojich práv vydanie Zlatej buly Ondreja II. (rok 1222). V nej sa panovník zaväzuje dodržiavať určité pravidlá vlády a rešpektovať vytvorený snem zo šľachticov. Z pohľadu trestného práva tento dokument je významný v tom, že ukladá kráľovi pravidelne zvolávať snem, ktorý má právomoc riešiť spory, a tiež v tom, že kráľ zaručuje šľachte jej súdenie a trestanie pravidelnými súdmi a po riadnom vyšetrovaní. Je zrejmé, že v týchto súdoch mala zastúpenie šľachta. Významný je aj článok 32, dávajúci šľachticom právo vojensky povstať proti kráľovskej moci, ak by svoje záväzky nedodržal (*ius resistendi et contradicendi*).

S postupným budovaním orgánov štátnej správy už v 12. storočí v Uhorsku sa vytvára úrad **palatína** (*comes palatinus*), ktorý je správcom kráľovského dvora a prvým pomocníkom kráľa vo veciach súdnictva. Neskôršie pre riadenie súdnictva vzniká funkcia **dvorského sudcu** (*iudex curiae*) na začiatku podriadená palatínovi. Dvorský sudca z poverenia kráľa alebo palatína riadi vyšetrovanie deliktov vyššie postavených osôb, ale aj sporov medzi šľachticmi. Vydané rozsudky podliehajú schváleniu panovníka alebo palatína. V našich dejinách sú známe prípady vyšetrovania rebélií a vzbúr poddaných a baníkov sudcami dvorského súdu s právomocou vynášať aj rozsudky s najprísnejšími trestami.

V 13. storočí začínajú u nás vznikať mestá, v ktorých dochádza ku kumulácii remeselnej výroby a obchodu. Podľa toho, komu mestá patrili, rozdeľovali sa na mestá kráľovské, biskupské, kláštorne, panské (resp. poddanské) a pod. Najväčšie práva nadobúdali mestá kráľovské, ktorým panovník udeľoval rôzne privilégia. V mestách na ich správu vznikali rady, ktoré boli zložené z významných mešťanov. Najdôležitejšie postavenie mal richtár. V poddanských mestách do tejto funkcie volili významní občania mesta osobu spomedzi svojich radov. Vedľa rady sa vytvorili funkcie prísediach sudcov, rozhodujúcich spory medzi mešťanmi a ostatnými obyvateľmi mesta, ale aj spory týkajúce sa nezaplatenia daní, porušovania verejného poriadku atď. Ich sudcovia vyšetrovali aj trestné delikty a súčasne za ne ukladali tresty. Delikty, za ktoré bolo možné uložiť trest smrti (vzbury, vraždy, podpaľačstvo apod.), vyšetrovali a ukladali za ne tresty sudcovia kráľovského dvora. Žaloby predkladala rada mesta.

Na Slovensku v 13. storočí zakladali mestá aj cudzinci – najviac Nemci, ktorí sa so súhlasom panovníka usadzovali v niektorých lokalitách, kde vykonávali remeselnú činnosť. Panovník im za odvádzanie poplatkov udelil určité privilégia a umožnil im správať sa podľa práva, ktoré platilo v krajine, z ktorej prišli (napr. tzv. saské právo). Mali právo voliť si svojho

zástupcu (comes), ktorý podliehal právomoci priamo kráľovi. Do kompetencie týchto miest patrila aj súdna právomoc.

Od 11. storočia sa trestný proces vykonáva podľa obyčajového práva, ktoré je veľmi nejednotné. Pri vyšetrovaní deliktov sa používajú *ordály* (božie súdy) a *tortúra*.

Používanie **ordálov** súdmi bolo veľmi nejednotné, a to aj napriek tomu, že bola snaha panovníka predpismi ich zjednotiť. Z dnešného pohľadu ich môžeme hodnotiť ako spôsob zisťovania skutkového stavu božou mocou vtedy, ak ho nebolo možné zistiť bežnými spôsobmi, napríklad predložením veci alebo hodnoverným výsluchom. Cirkvi sa proti nim postavila už v 13. storočí a čoraz viac ich odsudzovala. Aj napriek tomu zotrvali až do 16. storočia. Všeobecne sa vychádzalo z toho, že sudcovia môžu používať rôzne „cesty“ na zisťovanie skutkového stavu veci, a to nielen v trestných, ale aj v občianskoprávných veciach. Ak nariadili vykonanie ordálu určitým spôsobom a strana sporu ho neprijala (napr. ordály ohňom, vodou, súboj, prisaha zložitého znenia atď.) považovalo sa to za preukázanú vinu. V procese vyšetrovania sa využívali aj „svedkovia“ (niektorí historici ich označujú slovom „očistníci“), ktorí mali iné postavenie v súdnom spore ako ich poznáme dnes. Boli to osoby najčastejšie s významnejším spoločenským postavením, svedčiace v prospech strany o tom, že vzhľadom na osobné poznanie obvineného nemohol spáchať delikt, z ktorého je obviňovaný. V takýchto prípadoch záležalo na obvinenom, akých „svedkov“ si pre súd zaobstará.

Na používanie **tortúry** (mučenie vypočúvaného) vtedajší sudcovia pozerali ako na prostriedok, ktorý mal pomôcť vyhnúť z tela vypočúvaného diabla brániaceho mu hovoriť pravdu. Aj používanie tortúry bolo nejednotné, a to až do druhej polovice 18. storočia, keď došlo k jej poslednej právnej úprave „Constitutio Criminalis Theresiana“ (1768). Účastníci sporov sa málo spoliehali na to, že súdu sa podarí zistiť skutkový stav veci a vyniesť spravodlivý rozsudok, a preto sa mnoho občianskych sporov, ale aj deliktov riešilo mimosúdne, prostredníctvom rozhodcu, ktorého si zvolili strany.

Od 15. storočia začínajú v Uhorsku vznikať komitáty – správne orgány. V čele komitátu je vrchný župan menovaný kráľom. Jeho zástupcom je podžupan, ktorý je súčasne predsedom stoličného súdu. Podžupan je volený predstaviteľmi miestnej šľachty. Do stoličného súdu patria ešte štyria slúžni (iudices nobilium) a 8 – 10 prisažných sudcov (iurati assessores). Slúžni a prisažní sudcovia sú volení kongregáciami. Stoličné súdy boli kompetentné vyšetrovať a rozhodovať takmer o všetkých sporných občianskoprávných aj trestných veciach. Kráľovské mestá v organizačnej štruktúre štátu boli postavené na úroveň komitátov.

Za panovania Márie Terézie v roku 1749 bol zriadený Najvyšší súdny úrad vo Viedni. Mal kasačnú právomoc, t. j. právo zrušovať rozhodnutia súdov nižších stupňov. Bolo možné naň podávať odvolania, a to v prípadoch, ak rozhodnutia nižších súdov boli v rozpore s vtedajším právom.

Niektorí historici pokladajú nástup na trón Jozefa II. za vznik novej etapy v trestnom práve¹. V roku 1787 bol vydaný Zákonník o zločinoch a trestoch a v ďalšom roku aj Trestný poriadok. Uvedená právna úprava mala v ľuďoch vyvolať dojem o nadradenosti súdnictva v monarchii nad všetkými úradmi a osobami bez rozdielu spoločenského postavenia. Mala chrániť „dobrých ľudí“ a trestať všetko „zlé“. V tejto dobe sa začali uplatňovať v súdnictve zásady „nullum crimen sine lege“ a „nulla poena sine lege“. V trestnom procese sa naďalej uplatňoval princíp vyšetrovací (tiež zásada inkvizitná), podľa ktorej bolo úradnou povinnosťou súdu zisťovať potrebné skutočnosti k vyneseniu rozsudku bez ohľadu na strany sporu a ich vôľu. Sudcovia vystupovali v trestnom konaní ako orgány, ktoré vyšetrovali delikty – zisťovali dôkazy o ich spáchaní a ich páchatel'ov, vznášali žaloby a súčasne ukladali

¹ Porovnaj VANĚČEK, V. *Dějiny státu a práva v Československu*, Orbis, Praha 1970, s. 290 a nasl.

za spáchané delikty tresty. V tomto období postupne začínali do trestného procesu prenikať aj ďalšie zásady ako zásada ústnosti, verejnosti a voľného hodnotenia dôkazov. Funkciu žalobcu na súde aj naďalej vykonával predsedajúci sudca.

Už na začiatku vlády Jozefa II. odvolacími súdmi proti rozhodnutiam súdov prvej inštancie sa stali všetky sudy druhej inštancie. Aj naďalej pôsobil Najvyšší súdny úrad vo Viedni ako kasačný súd proti rozhodnutiam súdov nižších inštancií. Na odvolacích súdoch návrhy na riešenie odvolaní proti súdom nižších stupňov podával určený sudca odvolacieho súdu.

Organizácia vojenského súdnictva bola rozdielna od civilného súdnictva. Vojenské útvary boli vo vlastníctve súkromných majiteľov, ktorí s nimi podnikali – viedli vojny na podklade uzavretých zmlúv s panovníkom. Majiteľ pluku sám vykonával súdnu právomoc v trestných, ale aj v občianskoprávných veciach. Mohol udeľovať najvyšší trest aj milosť. V druhej polovici 17. storočia dochádza k delegovaniu veliteľom pluku súdnej právomoci vojenským (plukovním) súdom. Zostavoval ich veliteľ pluku z dôstojníkov. Osobitnú funkciu na súdoch mal auditor. Zisťoval podklady na rozhodnutie súdu, viedol rokovanie súdu, ako aj vynášal rozsudok menom majiteľa pluku. Okrem týchto funkcií pomocnú funkciu vykonával profoz – dozorca väznice a bŕdáš, vykonávajúci telesné tresty na odsúdených. Tresty podľa vojenských artikul z roku 1699 boli počnúc bitím palicou, zviazaním do želez, odtiatím ruky za útok na veliteľa, behaním uličkou pomedzi nastúpených vojakov pritom bijúcich palicou previnilca a končiac zastrelením, obesením, ale aj narazením na kôl za útek alebo prebehnutie k nepriateľovi. Tieto artikuly platili až do roku 1868, keď vznikla povinná vojenská služba v rakúsko-uhorskej armáde. Postupne zanikli pluky súkromných majiteľov a vznikla armáda podliehajúca moci panovníka. V roku 1868 sa zriadili brigádne sudy, ktoré pri riešení trestných vecí aplikovali Trestný zákon z roku 1852.

3. Právna úprava vyšetrovania protiprávných skutkov v rokoch 1848 – 1918

Revolučný rok 1848 oslabil absolutizmus Rakúskej monarchie. Panovník bol nútený urobiť niektoré zmeny, prinášajúce prvky humanizmu a demokratizmu do organizácie a výkonu štátnej moci. Potvrdil rozhodnutie Uhorského snemu o prijatí 31 zákonov urýchľujúcich zánik pretrvávajúcich feudálnych vzťahov v monarchii. Zákonným článkom IX/1848 bolo zrušené poddanstvo, poddanské dávky, vrchnostenská súdna právomoc atď.

Politické tlaky si vyžiadali v roku 1848 vydanie ústavy (tzv. Marcová ústava), prinášajúcej niektoré demokratické zmeny do fungovania štátnej moci. Avšak po potlačení povstania sa ústava stala nefunkčnou, pretože nastáva silné uplatňovanie centrálnej štátnej moci pri riadení štátu. Panovník vydávaním patentov ostro potlačoval snahy národov žijúcich v rakúskom štáte o väčšie práva. Dôkazom toho je zavedenie Bachovho absolutizmu (1849 – 1860), ktorý sa prejavil v krutých represáliách nad osobami snažiacimi si vydobýť základné národnostné a sociálne práva. Zosilňuje sa národnostný útlak a zavádza germanizácia do územných častí monarchie, kde doposiaľ nebola. Budujú sa okresné aj župné policajné úrady. V roku 1852 sa vydáva nový Trestný zákon, ktorý má naďalej upevňovať moc panovníka a udržať jednotu monarchie. Zásady, na ktorých bol postavený boli prevzaté z Trestného zákona zavedeného v roku 1803. Zaviedol rozdelenie trestných deliktov do troch skupín (zločiny, prečiny a priestupky). Podľa ustanovenia § 248 bolo možné telesne trestať niektoré osoby bitím metlou alebo palicou. Dvakrát po sebe (v roku 1850 a 1853) sa novelizuje Trestný poriadok zavedený v roku 1788. Z tohto obdobia je známy tzv. Prügelpatent (výpraskový zákon) – cisárске nariadenie č. 96/1854, majúce moc zákona, obsahujúce rozsiahle právomoci policajných orgánov pri trestaní politických deliktov. Podľa neho bolo možné používať aj telesné tresty za „protipolicajné“ konanie.

V roku 1860 dochádza k politickým tlakom na štátny aparát v dôsledku hospodárskeho úpadku štátu, ale aj zosilňujúceho sa národnostného útlaku. Na návrh ríšskej rady cisár

vydáva manifest „K mojim národom“, v ktorom sa odstraňujú niektoré represálie, avšak aj naďalej sa posilňuje centralistická moc panovníka.

V roku 1850 začali fungovať okresné sudy a vedľa nich fungovali okresné policajné úrady. U krajských súdov sa začínajú opäť zriaďovať tribunály (poroty) s prísediacimi (zástupcami „ľudu“). Prísediaci rozhodovali v trestných veciach o otázke viny. Najvyšší súdny úrad vo Viedni dostal nové pomenovanie Najvyšší súd rakúsky.

Po prehratej prusko-rakúskej vojne v roku 1866 došlo k oslabeniu centrálnej moci štátu a k hospodárskemu úpadku. Maďarská šľachta to využívala pri zosilňovaní tlakov narušujúcich centrálnu moc panovníka. Svojimi návrhmi sa snaží získať v monarchii určitú samostatnosť na území Uhorska. Týmto tlakom podľahla aj viedenská užšia rada, ktorá na konci roku 1866 sa uzniesla na vydaní niekoľkých zákonov znamenajúcich nové štátoprávne usporiadanie súčasného rakúskeho štátu. To sa zapísalo do našich dejín ako rakúsko-maďarské vyrovnanie². Tým došlo k rozpadu Rakúskej monarchie a k vzniku dualisticky usporiadaniu nového štátneho útvaru. Kabinetným listom z 14. novembra 1868 dostal pomenovanie **Rakúsko-Uhorsko** alebo **rakúsko-uhorská monarchia**. Do spoločnej kompetencie patrili veci vonkajšie, ako diplomacia, obchodné zastúpenie monarchie v cudzine a uzatváranie medzinárodných zmlúv a financie. Spoločnou bola aj naďalej armáda, avšak každá časť dualistického štátu mohla mať aj svoju armádu. Ostala aj naďalej v platnosti stará správna sústava v Uhorsku, tzv. municipiálne zriadenie, podľa ktorého zostali župy (väčšie administratívne jednotky) a kráľovské mestá. Do župy patrilo niekoľko okresných službovských úradov.

V roku 1871 bol prijatý zák. čl. 33/1871, upravujúci právne postavenie **štátneho zástupiteľstva** v rakúsko-uhorskej monarchii. Do jeho kompetencie patrilo stíhanie deliktov z úradnej moci, ako aj zastupovanie súkromných žalobcov v trestnom konaní pred súdmi. Štátne zástupiteľstvá boli zriadené pri krajských súdov (sédriach) a hlavných súdov. Pri Najvyššom súde bol generálny prokurátor. Nebol orgánom verejnej žaloby. Vykonával dozor nad rozhodnutiami Najvyššieho súdu, aby neboli v rozpore s vtedajším právnym poriadkom. Na okresných súdov vykonávali právne úkony štátneho zástupcu úradníci často bez právnického vzdelania. Mohli vykonávať len právne úkony týkajúce sa priestupkového konania. Štátne zástupiteľstvo bolo nezávislé od súdov. V konaní na súdov malo postavenie procesnej strany. Generálny prokurátor a hlavní štátni zástupcovia boli priamo podriadení ministrovi spravodlivosti. Štátny zástupca sa zúčastňoval na úkonoch prípravného konania (vyšetrovania zločinov a prečinov) patriacich do kompetencie policajných orgánov, o ktorých potom rozhodovali krajské sudy a tiež odvolacieho konania na týchto súdov.

Od rakúsko-maďarského vyrovnania v roku 1867 do roku 1918 sa niekoľkokrát zmenila organizácia súdov aj územná pôsobnosť štátnych zástupcov. Na začiatku 20. storočia najnižšími súdnymi inštanciami boli **okresné sudy**. Na nich rozhodoval samosudca. Do jeho kompetencie patrilo rozhodovanie o menších deliktoch. Vyššími súdmi boli tzv. **sédriálne sudy**. Boli to sudy prvej inštancie. Obvod ich pôsobnosti sa nestotožňoval s obvodom žúp. Rozhodovali v trojčlenných senátoch. Okrem týchto súdov existovali sudy druhej inštancie, tzv. **kráľovské tabule**. Na území Slovenska boli dva takéto sudy, a to v Bratislave a v Košiciach. Najvyšším súdom bola tzv. **kráľovská kúria** so sídlom v Budapešti. Na sudy prvej inštancie (sédriálne sudy), druhej inštancie (kráľovské tabule) a na Najvyšší súd (kráľovská kúria) predkladal žaloby v trestných veciach štátny zástupca, a to podľa zák. čl. 33/1871.

²) Niektorí historici (porovnaj Vaněček, V.: Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945, Orbis, Praha 1970, s. 334 a nasl.) používajú pojem „rakúsko-uhorské vyrovnanie“. Z obsahovej náplne tohto dokumentu vyplýva, že podstatnú časť práv získali Maďari, čo sa v neskorších rokoch prejavilo na enormne zvýšenom národnostnom, ale aj hospodárskom útlaku Slovákov v Uhorsku

Od roku 1881 sa začali v Uhorsku zriaďovať útvary štátneho žandárstva. Patrili medzi najsurovejšie orgány štátnej moci pri uplatňovaní záujmov rakúsko-uhorskej monarchie. Na začiatku boli organizované ako vojenské útvary. Neskoršie mali osobitnú organizáciu, prispôbenú trvalému eliminovaniu revolučných tendencií namierených proti sociálnej nerovnosti a národnostnému útlaku.

4. Postavenie prokurátora v trestnom konaní v rokoch 1918 - 1945.

Po rozpade Rakúsko- Uhorska vo vzniknutej Československej republike v zásade platili doterajšie právne normy. Hoci ich účinnosť nebola obmedzená novou právnou normou, predsa sa však – vzhľadom na nové spoločenské pomery – niektoré neuplatňovali. Postupne dochádzalo k ich zrušeniu a tie, ktoré neboli zrušené celkom, sa novelizovali. K postupným úpravám právnych noriem dochádzalo aj v trestnom práve.

Organizácia súdov v bývalom Uhorsku sa po vytvorení Československa preniesla na Slovensko. Trestné veci sa rozhodovali na okresných a krajských (župných) súdoch. Okrem nich bol na Slovensku zriadený hlavný súd. Najvyšší súd s celoštátnou pôsobnosťou sa nachádzal v Brne.

Štátny zástupca (prokurátor) mal aj naďalej pevné postavenie v trestnoprávnom konaní, ktoré mu vyplývalo zo zákonného článku 33/1871 naďalej platného vo vytvorenej Československej republike. Jeho postavenie zostalo nezávislé od súdov. Do kompetencie štátneho zástupcu patrila ochrana právneho poriadku. Vykonával ju najmä podávaním žalôb na súdy proti osobám, ktoré sa dopustili spáchania protiprávnych skutkov. Okrem tejto právomoci mal právo vo vymedzených prípadoch zasahovať aj do občianskoprávnych sporov, a to formou podávania žalôb proti rozhodnutiam súdov, pri ktorých nadobudol presvedčenie, že došlo k porušeniu právnych noriem.

Systém polície zavedený v Uhorsku v roku 1881 prešiel do novovzniknutej Československej republiky. Ani vydaný zákon č. 165/1920 Zb. jej rakúsky vzor nezmenil. Zmocňoval vládu vytvárať štátne policajné útvary. Podľa neho vznikli na Slovensku v Bratislave, Košiciach a v Užhorode **policajné riaditeľstvá**. V mestách sa vytvorili nižšie policajné útvary – **policajné komisárstvá**, ktoré boli podriadené policajným riaditeľstvám. Do ich kompetencie, okrem zabezpečenia verejného poriadku a bezpečnosti, patrilo vyšetrovanie trestných činov. Štátny zástupca mal právo vykonávať dozor nad ich činnosťou pri vyšetrovaní trestných činov. V menších obciach činnosť polície patrila do kompetencie orgánov miestnej samosprávy.

14. marca 1939 sa na Tisovu žiadosť zišiel slovenský snem, ktorý prijal zák. č. 1/1939 Slovenského zákonníka o samostatnom Slovenskom štáte. V jeho § 3 sa uvádza: „Všetky doterajšie zákony, nariadenia a opatrenia ostávajú v platnosti so zmenami, ktoré vyplývajú z ducha samostatnosti Slovenského štátu. Aj Ústava Slovenskej republiky prijatá slovenským snemom 21. júla 1939 (Zák. č. 185/1939 Slovenského zákonníka) zachováva existenciu štátnych zástupcov (prokurátorov), ktorí boli počas existencie Československej republiky.

Funkcia súdov na Slovensku bola ovplyvnená zmluvou podpísanou v roku 1939 medzi Nemeckou ríšou a Slovenským štátom na obdobie 25 rokov. Podľa nej Slovensko sa dáva pod ochranu Nemecka. Na jeho území môžu byť zriaďované nemecké úrady (represívne vojensky organizované útvary) a vykonávať činnosť na potláčanie pokrokových hnutí. Riešenie mnohých deliktov prechádzalo do kompetencie týchto nemeckých úradov, a to bez toho, aby o ich kompetencii rozhodli štátne orgány tzv. Slovenského štátu. Mnoho pokrokovovo zmýšľajúcich ľudí bolo odvlečených do Nemecka a tam popravených.

Osobitou kapitolou v našich dejinách je Slovenské národné povstanie. V roku 1944 sa vytvorila Slovenská národná rada, ktorá sa stala vrcholným orgánom povstania. Na povstaleckom území bola vykonávateľom všetkej zákonodarnej i výkonnej moci. Bola zložená z troch orgánov: Predsedníctva SNR, Pléna SNR a Zboru povereníkov. Dňa 12.

septembra 1944 sa zriadila v Banskej Bystrici Rada na obranu Slovenska, ktorej uznesenia boli záväzné nielen pre pravidelné vojsko, ale aj pre partizánov. V § 2 nariadení Slovenskej národnej rady č. 1/1944 Zb. sa uvádza, že platnosť doterajších zákonov, nariadení a opatrení sa zachováva, pokiaľ neodporujú „duchu republikánsko-demokratickému“. Došlo k vytvoreniu vojenských súdov, na ktorých pracovali sudcovia a žalobcovia – prokurátori. Po zatlačení povstania do hôr vojenské súdy pracovali v partizánskych jednotkách. Riešili protiprávne skutky nielen povstaleckých vojakov a partizánov, ale aj vojnové trestné činy okupantov spáchané na slovenskom národe.

Počas druhej svetovej vojny na našom území vyvíjali činnosť špeciálne útvary NKVD³ (Народный комиссариат внутренних дел), ktoré vyšetrovali a brali do zajatia nemeckých vojakov, ako aj bývalých príslušníkov tzv. slovenskej armády, zbehov z Červenej armády a tiež civilné osoby pracujúce v prospech nemeckej armády alebo tzv. Slovenského štátu. Rovnako tak účinkovali vojenské súdy Červenej armády, vynášajúce rozsudky nad osobami, ktoré spáchali protiprávne delikty proti Sovietskemu zväzu, partizánom a tiež proti ich spojencom.

5. Postavenie prokurátora v trestnom konaní po roku 1945.

Po roku 1945 došlo k obnoveniu právneho poriadku platného v dobe existencie Československej republiky. Významným dokumentom určujúcim povojnové usporiadanie Československa a jeho politickú náplň bol **Košický vládny program**. Okrem iného ukladal novej vláde „... postihnúť a vydať súdu a trestu všetkých vojnových previnilcov, všetkých zradcov, všetkých vedomých a aktívnych pomocníkov nemeckých a maďarských utlačovateľov“. Určený politický smer týmto dokumentom sa začal prejavovať aj vo vydávaných právnych normách.

K významným právnym normám postihujúcim vojnové zločiny patria **Benešove dekréty** majúce postavenie zákonov. Vznikajúce súdy sa začali veľmi rýchlo rozhodovať o trestoch spáchaných v dobe druhej svetovej vojny proti slovenskému národu. Tieto súdy sa konštituovali z právnických vzdelaných ľudí lojálnych k vtedajšiemu spoločenskému zriadeniu. Podobne to bolo aj u štátnych zástupcov – prokurátorov podávajúcich žaloby súdom.

V roku 1948 bol vydaný zák. č. 319/1948 Zb. o zľudovení súdnictva. V jeho § 67 bol zavedený nový názov – **prokuratúra**. Až v roku 1950 bol zrušený zák. čl. 33/1871 o štátnom zastupiteľstve aj jeho novely zák. č. 270/1920 Zb. Zákonom o zľudovení súdnictva sa detailnejšie určili práva a povinnosti prokuratúry u nás, a to s výhľadom na postupujúce politické zmeny. K hlavným úlohám prokuratúry patrilo zastupovať na súdoch štát ako obžalobcu pri prerokovávaní trestných vecí. V Bratislave v rokoch 1954 – 69 pôsobil námestník generálneho prokurátora pre Slovensko. Do jeho pracovnej náplne patrilo plnenie úloh súvisiacich s dozorom voči slovenským národným orgánom, krajským a okresným prokuratúram.

V roku 1950 bol prijatý **zák. č. 86/1950 Zb. Trestný zákon**. Účelom tohto zákona bolo upevniť politickú moc vznikajúceho spoločenského zriadenia – socializmu, tvrdo trestať všetky osoby vytvárajúce mu odpor. Pri jeho aplikovaní v praxi osobitná pozornosť bola venovaná trestaniu páchatel'ov, ktorí sa previnili proti ľudovodemokratickému spoločenskému zriadeniu, záujmom republiky, jej predstaviteľom, mareniu budovateľského úsilia a pomáhaniu protivníkom.

Uplatňovanie Trestného zákona v praxi veľmi rýchlo ukázalo nedostatky Trestného poriadku platného ešte za I. ČSR. Na vyriešenie tohto problému bol v roku 1956 prijatý **zák. č. 64/1956 Zb. o trestnom konaní súdnom** (Trestný poriadok).

³ NKVD (Народный комиссариат внутренних дел) centrálny orgán ZSSR s právomocami ministerstva vnútra v čase od 8. 11. 1917 do 15. 3. 1946, pôsobiaci aj v Červenej armáde v čase druhej svetovej vojny.

V roku 1961 bol vydaný **zák. č. 140/1961 Zb. Trestný zákon** a v tom istom roku aj **zák. č. 141/1961 Zb. Trestný poriadok**. Postavenie prokurátora v trestných veciach upravoval Trestný poriadok v najmä v jeho ustanoveniach § 158, 159, 164, 165, 167, 174 – 179, 180 – 182. V občianskom súdnom konaní to bolo ustanovenie § 35 Občianskeho súdneho poriadku a v správnom konaní ustanovenie § 69 zák. č. 71/1967 Zb. o správnom konaní (Správny poriadok).

Práva a povinnosti prokurátora v zákone č. 141/1961 Zb. o trestnom konaní súdnom (Trestný poriadok) boli upravené vo viacerých jeho ustanoveniach. V prípravnom konaní podľa § 39 Trestného poriadku ustanovoval v prípade potreby obhajcu obvinenému, § 77 rozhodoval o zadržanej osobe, § 78 podával výzvu na vydanie veci a podľa § 79 na odňatie veci, nariad'oval podľa § 83 domovú prehliadku, § 86 zadržanie zásielok, § 87 otvoriť zásielku. Novelou Trestného poriadku sa jeho právomoc rozšírila aj na vydanie príkazu na odpočúvanie telefonických hovorov (§ 88). Ako orgán činný v trestnom konaní mal právomoc podľa § 105 pribrať znalca na objasnenie dôležitej skutočnosti pre trestné konanie. V druhej časti Trestného poriadku boli upravené práva a povinnosti prokurátora v § 158 až 164 a v § 166. Významné boli jeho práva v súvislosti so žiadosťami obvineného alebo poškodeného na preskúmanie postupu vyšetrovateľa (§ 167), postúpení veci (§ 171) a zastavení trestného stíhania (§ 172). K významným právam a povinnostiam prokurátora podľa § 174 a § 175 patril dozor nad zachovávaním zákonitosti v prípravnom konaní. K najvýznamnejším právam a povinnostiam patrilo podanie žaloby na obvineného súdu (§ 176 až §178). Mal dispozičné právo so žalobou, a to až do začatia hlavného pojednávania (§182), ako aj právo podľa § 187 zúčastniť sa na predbežnom prerokovaní žaloby súdom. V konaní pred súdom vystupoval ako žalobca, mohol klásť vypočúvaným otázky (so súhlasom predsedu senátu), mal právo na prednesenia záverečnej obžaloby a právo napadnúť rozsudok súdu. Podľa § 280 mal prokurátor právo podať návrh na obnovu konania. Generálny prokurátor podľa § 266 mal právo podať proti právoplatnému rozhodnutiu súdu sťažnosť pre porušenie zákona.

V roku 1965 došlo ku komplexnejšej právnej úprave inštitútu prokurátora, a to **zák. č. 60/1965 Zb. o prokuratúre**. Podľa tejto právnej normy do funkcie prokurátora mohol byť ustanovený bezúhonný československý občan, politicky a odborne vyspelý, majúci vysokoškolské právnické vzdelanie a vek najmenej 24 rokov. Okrem toho sa vyžadovalo od budúceho prokurátora absolvovanie čakateľskej praxe a vykonanie záverečnej skúšky, ktoré mohli byť z osobitných dôvodov odpustené. Prokurátori pred ustanovením do funkcie boli povinní zložiť sľub do rúk nadriadeného prokurátora. Mali zakázané vykonávať bez súhlasu príslušného prokurátora platenú činnosť, okrem vedeckej, publikačnej a pedagogickej činnosti na vysokých školách. Prokuratúra pôsobila ako samostatný štátny orgán, ktorej ústava ukladala povinnosť dôsledne vykonávať dozor nad zachovávaním zákonov a iných právnych noriem ministerstvami a inými orgánmi štátnej správy, národnými výbormi, súdmi, hospodárskymi organizáciami a občanmi. Prokurátorský dozor bol pokladaný za osobitnú formu činnosti štátu vedľa činnosti zákonodarnej, výkonnej, nariad'ovacej a súdnej. Pri zistení nezákonnosti prokuratúra mohla používať dva prostriedkov, a to *protest* a *upozornenie*. **Protest** prokurátor podával proti vydaniu nezákonného aktu, ktorý bolo potrebné zrušiť alebo zmeniť niektorú jeho nezákonnú časť. Protest sa doručil tomu subjektu, ktorý nezákonný akt vydal, alebo jeho nadriadenému. Mohol ho podať do piatich rokov od vydania nezákonného aktu. Na odstránenie určil lehotu, ak ju neurčil, platila podporná lehota 30 dní od doručenia protestu. Ak protestu nebolo vyhovené ani nadriadeným orgánom, mohol podať prokurátor ďalší protest. Takéto protesty potom riešili osobitne ustanovené komisie alebo vláda. **Upozornenie** prokurátor podával protest v prípadoch, ak zistil, že došlo k viacerým porušeniam právnych noriem. Upozornenia mali väčšinou preventívny charakter.

V rámci nového štátneho usporiadania u nás po roku 1968, ktoré bolo uzákonené v **ústavnom zákone č. 143/1968 Zb. o Československej federácii**, došlo postupne

k niektorým zmenám aj v organizácii prokuratúry. Pôvodný zák. č. 60/1965 o prokuratúre bol novelizovaný zák. č. 20/1970 Zb. Podľa tejto právnej úpravy sa člení prokuratúra na Generálnu prokuratúru ČSSR so sídlom v Prahe na čele s generálnym prokurátorom ČSSR, ktorej súčasťou je Hlavná vojenská prokuratúra, Generálnu prokuratúru ČSR, Generálnu prokuratúru SSR so sídlom v Bratislave. V krajských mestách sú krajské a v okresných mestách okresné (obvodové) prokuratúry. Uvedené organizačné členenie dopĺňujú vojenské prokuratúry. Nižší prokurátori sú podriadení vyšším prokurátorom. Generálneho prokurátora ČSSR menuje do funkcie a z nej odvoláva prezident ČSSR. Za svoju činnosť je zodpovedný Federálnemu zhromaždeniu ČSSR. Generálneho prokurátora SSR do funkcie menuje a z nej odvoláva Predsedníctvo SNR. Pri výkone funkcie dozoru nad dodržiavaním právnych predpisov vydaných orgánmi ČSSR je podriadený generálnemu prokurátorovi ČSSR, za ostatnú činnosť zodpovedá SNR.

Ústavným zákonom č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky, dňom 1. 1. 1993 vznikla Slovenská republika, ktorá je zvrchovaným, demokratickým a právnym štátom. Podľa jej čl. 149 sa vytvorila Prokuratúra Slovenskej republiky s úlohou chrániť práva a zákonom chránené záujmy fyzických a právnických osôb a štátu. Na čele prokuratúry je generálny prokurátor vymenovávaný a odvolávaný prezidentom Slovenskej republiky na návrh Národnej rady Slovenskej republiky. Týmto článkom je delegovaná právomoc zákonodarnému orgánu upraviť zákonom organizáciu prokuratúry a práva a povinnosti prokurátorom.

K novej právnej úprave inštitútu prokurátora po nadobudnutí účinnosti Ústavy Slovenskej republiky dochádza až v roku 1996. V tomto roku bol prijatý **zák. č. 314/1996 Z. z. o prokuratúre**, upravujúci detailnejšie postavenie prokuratúry v Slovenskej republike. Postupujúce politické zmeny v našom politickom systéme si však vyžiadali vydanie nového zákona o prokuratúre – **zák. č. 153/2001 Z. z. o prokuratúre**. Došlo aj k úprave niektorých doterajších práv a povinností prokurátora v ďalších právnych predpisoch, ako sú najmä zák. č. 300/2005 Z. z. (Trestný zákon) zák. č. 301/2005 Z. z. (Trestný poriadok) atď.

Záver

Vychádzajúc z uvedeného stručného výkladu o historickom vývine žalobcu – prokurátora, je zrejmé, že žalobcom v trestných veciach bola najčastejšie poškodená osoba, a to pri deliktach spáchaných na jej ujmu. Pri deliktach vo veciach verejných, ako sú útoky proti štátu a jeho spoločenskému zriadeniu, vlastizrada, spolupráca s nepriateľom, neoprávnené obohacovanie sa majetkom štátu a pod., v otrokárskom spoločenskom systéme žalobcom bol jeden zo sudcov rozhodujúcich v trestných veciach. V poslednom štádiu rímskeho impéria začína funkciu žalobcu vo veciach verejných vykonávať jeden zo štátnych úradníkov. Prednáša ju v písomnej forme na rokovaní súdu. Sú to prvé náznaky oddelenia funkcie žalobcu od funkcie sudcu a vzniku jeho nezávislosti. Takéto fungovanie žalobcu bolo vo feudálnom spoločenskom poriadku silno potlačené. K návratu zavedenia žalobcu u nás, ako štátneho orgánu nezávislého od súdu, dochádza až v druhej polovici 19. storočia. Vyžiadali si to novovzniknuté spoločenské pomery, v ktorých sa začali viac uplatňovať prvky humanizmu, demokratizmu a vedeckého nazerania na ďalší rozvoj spoločnosti. Ten potvrdil, že funkcia prokurátora – verejného žalobcu má svoje dôležité postavenie v spoločnosti pri ochrane základných ľudských práv a slobôd. V historickom vývine bola pod vplyvom politických strán majúcich politickú moc presadzovaná pri riadení štátu. Hoci len malé vymanenie sa právomoci prokurátora spod vplyvu politických strán, spod vplyvu výkonnej moci štátnych orgánov, ako aj súdnej moci vždy pozitívne pôsobilo na správne rozhodovanie súdov a nápravu chýb, ktorých by sa pri rozhodovaní o trestných veciach dopustili.

Literatúra

- AVDIJEV, V.I. *Dějiny starověkého východu*, Praha 1959.
GROH, V. *Helenistický stát a velká římská říše. Dějiny lidstva I.*, Praha 1940.
Kol. aut. *Slovensko – Dejiny*, Obzor, Bratislava 1971.
Kol. aut. *Vojenské dějiny Československa II. díl, Naše vojsko*, Praha 1986.
Kol. aut. pod red. FRANCEV, J. P. *Dějiny světa, český překlad*, Praha 1958.
KLÍMA, J. *Zákony Chammurapiho*, Praha 1954.
OLIVA, P. *Přehled starověkých dějin*, Praha 1955.
POKORA, T. *Prameny starého čínského práva*, Právněhistorické studie VI (1960).
TUREČEK, J. *Světové dějiny státu a práva ve starověku*, Orbis Praha 1953
VANĚČEK, V. *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*, Orbis Praha 1970.

Key words: public prosecutor, establishing prosecutor's function, criminal procedure and prosecutor, presentment.

Summary

Position of the prosecutor in criminal cases has been developed gradually throughout the history of law. In slave despotism legal proceedings of the court were presented by aggrieved party in the criminal procedures. If the aggrieved party was the state, this function was executed by chairperson of the court, who together with the other judges decided upon guiltiness and sentence of the defendant. The same procedure was in the feudal social system. In criminal cases as well as in criminal-law cases in the second half of the 9th century this function is started to be executed by authorised civil servant – public prosecutor, who is named prosecutor. Performance of his function is gradually becoming independent from court. At the same time his rights and duties are amended, so that he is capable of executing control over respecting legal regulations not only by investigators but also by judicial authority making decision on criminal cases and in case of discovering their violation asks for amendment. In the history of development of prosecutor's function there were restraints to his rights in the interest of the ruling political parties.

JUDr. Stanislav Figlar
Okresná prokuratura v Humennom
e-mail: stano44@post.sk

Recenzent: JUDr. František Vavera, Ph.D.